

Un long dimanche de fiançailles

speelduur: 122 min.

jaar: 2003

filmkeuring: 16 jaar

regisseur: Jean-Pierre Jeunet

cast: Audrey Tautou, Jodie Foster, Dominique Pinon, Tchéky Karyo e.a.

aanvullende informatie:

verfilming van de gelijknamige roman van Sébastien Japrisot¹ uit 1991.

periode / tijdvak / eeuw / jaartal:

moderne tijd; tijd van de wereldoorlogen; 20e eeuw, 1914-1918 / 1917-1920

plaats:

West-Europa, Frankrijk, Parijs

thema's:

Eerste Wereldoorlog, shellshock, desertie, krijgsraad, doodstraf

verwante thema's ('vensters') binnen de canon van Nederland:

de Eerste Wereldoorlog (oorlog en neutraliteit)

bijbehorende kenmerkende aspecten (tijd van de wereldoorlogen):

- het voeren van twee wereldoorlogen
- verwoestingen op niet eerder vertoonde schaal door massavernietigingswapens en de betrokkenheid van de burgerbevolking bij oorlogvoering

bruikbaarheid:

Dat Jean-Pierre Jeunet een bijzondere filmmaker is wisten we al na het zien van het aandoenlijke *Le fabuleux destin d'Amélie Poulain* (2001) en het bizarre *Delicatessen* (1991). Met *Un long dimanche de fiançailles* (vrij vertaald: *een lange verloving*) toont de filmmaker zich in staat om op precies dezelfde speelse en eigenzinnige wijze een zwaar onderwerp als de Eerste Wereldoorlog te behandelen. *Un long dimanche de fiançailles* is kortom een prachtige film die onmiskenbaar het Jeunet-stempel draagt.

Voor onderwijsdoeleinden is een integrale vertoning van de film minder geschikt. Daarvoor duurt hij te lang en is het verhaal te ingewikkeld. Bovendien wordt in de film uitsluitend Frans gesproken en is het niet zozeer de Eerste Wereldoorlog die centraal staat, maar de zoektocht van een jonge vrouw naar haar al dan niet gesneuvelde verloofde. Hoewel de zompige loopgraven en het knetterende mitrailleurvuur in een aantal fragmenten wel degelijk in beeld worden gebracht, dienen ze in deze film slechts als decor. Desalniettemin zijn het juiste *déjà* scènes die uitermate geschikt zijn voor gebruik in het klaslokaal. (Zie de lijst van geselecteerde scènes onderaan deze bespreking.)

samenvatting:

Om zo snel mogelijk van het front naar huis gestuurd te worden, brengen vier Franse soldaten zichzelf ernstig letsel toe (een vijfde wordt ervan verdacht). Het opzettelijk verwonden van eigen lijf en leden staat voor de Franse krijgsraad gelijk aan desertie en alle vijf worden ter dood veroordeeld. Om het vonnis te voltrekken worden de mannen ongewapend het niemandsland voorbij de frontlinie van loopgraaf 108 (genaamd *Bingo*

¹ pseudoniem van Jean-Baptiste Rossi (1931-2003)

Crépuscule) ingestuurd waar zij naar verwachting al snel door vijandelijk vuur zullen worden getroffen.

Eén van de veroordeelden is Manech, een piepjonge en nog groene soldaat, die – voordat hij uitgezonden werd – op het punt stond het huwelijksbootje in te stappen met zijn verloofde Mathilde (de eigenlijke hoofdpersoon van *Un long Dimanche de fiançailles*). Vechtend aan het westelijk front drijven heimwee, wanhoop en iets wat de kijker moet herkennen als *shellshock* hem ertoe zijn hand express boven een loopgraaf uit te steken waarop een Duitse scherpschutter er direct een kogel doorheen jaagt.

Pas twee jaar nadat Manech en de vier andere soldaten op genoemde wijze terecht zijn gesteld (of juist niet, dat is nog maar de vraag...), krijgt Manechs verloofde Mathilde het officiële overlijdensbericht van haar geliefde onder ogen. In de brief wordt echter niets verteld over Manechs terdoodveroordeling. Mathilde kan niet geloven dat haar verloofde strijdend ten onder is gegaan. Sterker nog, intuïtief voelt zij aan dat Manech nog in leven moet zijn. Om het ware lot van haar verloofde te achterhalen gaat ze op onderzoek uit. Via een privé-detective en een bonte verzameling personages (waaronder een perfect Franssprekende Jodie Foster) achterhaalt ze uiteindelijk de waarheid.

historische context:

In 1871 kwam de Frans-Pruisische Oorlog ten einde en moest Frankrijk Elzas-Lotharingen prijs geven aan de Duitsers. Vanaf dit onheuglijke moment in de Franse geschiedenis maakt het gekrenkte ego van Frankrijk zich op voor '*la revanche!*'. In geval van een toekomstig gewapend conflict met Duitsland zijn de Fransen vastberaden om niet nóg een keer het onderspit te delven. Om nog geen meter grondgebied aan de verderfelijke Duitsers te verliezen treedt bij het losbarsten van de Eerste Wereldoorlog² direct het ambitieuze *Plan XVII* in werking. Dit Franse antwoord op het *Von Schlieffenplan* beoogt de manhaftige verdediging (*à l'outrance*) van de Frans-Duitse noord-oostgrens door een enorm Frans leger.

Zowel Duitsland als Frankrijk durven op dat moment niet te vermoeden dat de oorlog een vier jaar durende uitputtingsslag zou worden. Beide partijen zien zichzelf als de gedoodverfde winnaar en zowel de Duitsers ('zurück in die Heimat vor die Blätter fallen') als de Fransen ('rentrés pour les vendanges') gaan er vanuit dat hun manschappen na een korte oorlog alweer snel en vooral ongeschonden thuis zullen zijn. Vol goede moed en zelfs met een zeker enthousiasme trekken beide landen ten strijde.

In de loopgraven van het westelijk front eindigt het alom gedeelde optimisme echter al snel in een nachtmerrie. Want wat een korte, dynamische grensoorlog had moeten worden, loopt uit op een rampzalige stellingenoorlog waarin vier jaar lang geen enkele beweging te krijgen is. Aan beide zijden van het door bommen en granaten omwoelde niemandsland houden de Duitse en Franse legers elkaar vanuit hun modderige loopgraven³ met behulp van scherpschutters continue in de gaten. In deze loopgraven zijn rattenplagen, luizen, slecht eten, ziekte, dood en verderf aan de orde van de dag. Tijdens de zwaardere offensieven worden de soldaten dagen en nachten achtereenvolgend blootgesteld aan het onophoudelijke en oorverdovende lawaai van het artilleriegeschut.

Dankzij de industriële revolutie van de negentiende eeuw had de westerse wereld een transformatie ondergaan en maakte de gemechaniseerde massaproductie van, destijds ultramoderne wapens, een massale vernietiging van mens en natuur mogelijk. Tot dan toe was dit ongekennd. Met al haar vernieuwingen op technologische gebied was de Eerste Wereldoorlog een typisch twintigste-eeuwse oorlog. Desondanks probeerde men de strijd te beslissen door middel van antieke militaire tactieken. Het besef dat dankzij de inzet van nieuwe wapens 'het defensief' voorgoed vele malen krachtiger was

² op 28 juli verklaart Oostenrijk-Hongarije de oorlog aan Servië, een dag later beginnen de beschietingen. Op 1 en 3 augustus verklaart *Kaiser Wilhelm II* van het Duitse Rijk de oorlog aan respectievelijk Rusland en Frankrijk.

³ De regen maakte van sommige loopgraven een zompige, modderige bende. Doordat men voortdurend in nat schoeisel liep kregen sommige soldaten last van zogenaamde *trenchfeet*, een aandoening aan de voeten waarbij afsterving optreedt omdat de voeten te lang achter elkaar nat zijn geweest.

dan 'het offensief' (in de negentiende eeuw was de situatie precies andersom), leek pas tegen het einde van de oorlog door te dringen bij het opperbevel.

Zo waren met name de Franse bevelhebbers er tot in 1917 van overtuigd dat de ouderwetse 'stormloop' de beste strategie was om de vijand te verslaan. De heroïsche stormloop, waarbij de soldaat met zijn bajonet in de aanslag naar de vijandelijke linie moest rennen om daar in een één-op-één gevecht de tegenstander uit te schakelen, bleek achteraf beschouwd echter hopeloos achterhaald. Door de inzet van mitrailleurs, prikkeldraad, landmijnen, granaten en gifgas liepen dit soort offensieven uit op regelrechte slachtingen. Ongetwijfeld moet de term 'kanonnenvoer' ergens in de jaren tussen 1914 en 1918 voor het eerst gevallen zijn...⁴

Nog steeds is het onnoemelijk grote aantal gesneuvelde en verminkte soldaten één van de meest in het oog springende kenmerken van de Eerste Wereldoorlog (in totaal eiste de Eerste Wereldoorlog de levens van meer dan negen miljoen militairen en burgers). Zonder terreinwinst van enige betekenis te boeken, kwamen in een paar uur tijd met gemak tienduizenden soldaten om het leven bij de aanval op - of verdediging van - een paar honderd meter bekraterd en waardeloos stuk maanlandschap.

Immense granaatscherven spleten mannen doormidden en in provisorisch ingerichte ziekenhuizen opereerden dokters in slagersschorten terwijl de afgezette benen zich onder de tafel opstapelden. In Franse dorpen kon het voorkomen dat een gehele generatie mannen - jongens van rond de twintig - na 1918 volledig was verdwenen. Frontsoldaten die erin slaagden wél huiswaarts te keren misten vaak één of meerdere ledematen. Een positief gevolg - ofwel zeer macabere bijkomstigheid - van de Eerste Wereldoorlog was dan ook dat op het gebied van plastische chirurgie, denk bijvoorbeeld aan de vervaardiging van been- en armprothesen, in de jaren tussen 1914 en 1918 een ongekennde vooruitgang geboekt werd.

shellshock en terdoodveroordelingen door de krijgsraad

Ook op het gebied van de psychologische, psychiatrische en neurologische wetenschap werd vooruitgang geboekt. Al naar gelang de oorlog voortduurde kwamen wetenschappers en doktoren schoorvoetend tot inzicht dat de oorlog niet alleen schade kon berokkenen aan lijf en leden, maar ook psychische gewonden kende. *Shellshock* - de term werd voor het eerst gebruikt in 1915 - was de benaming voor een psychiatrische en neurologische aandoening die militairen konden oplopen wanneer zij te lang werden blootgesteld aan het oorlogsgeweld. Symptomen van shellshock waren onder meer gevoels- en bewegingsstoornissen, slapeloosheid, permanente stress, emotionele labiliteit en hallucinaties.

Gedacht werd dat zij die een granaatexplosie hadden overleefd, alsnog de nadelige neurologische effecten van de trillingen en de luchtverplaatsing van de granaatinslag konden ondervinden (de zogenaamde *shell-blast*). Na de oorlog werd duidelijk dat shellshock ook het gevolg kon zijn van het zien van opengereten strijdmakkers en van het verkeren in constante doodsangst in combinatie met vermoeidheid en uitputting.

In een *Un long dimanche de fiançailles* zien we hoe shellshock vat krijgt op de jonge soldaat Manech, verloofde van de hoofdpersoon Mathilde. Manech, toch al bepaald geen keiharde ijzervreter, raakt de kluts volledig kwijt als hij van dichtbij een granaatinslag meemaakt. Hoewel hij zelf ongedeerd blijft kan hij de restanten van een soldaat die wél wordt getroffen van zijn uniform schrapen. In de dagen die volgen krijgt de waanzin steeds meer de overhand op de ontredderde Manech, die in een droomtoestand lijkt te verkeren en alleen nog maar kan praten over zijn geliefde Mathilde.

⁴ Berucht is bijvoorbeeld de Slag aan de Somme (1916), bij de Britten ook wel bekend als *the Great Fuckup*. Bij deze slag lieten in slechts vier maanden tijd meer dan een miljoen soldaten het leven terwijl er door beide partijen nauwelijks een meter gebied op de tegenstander werd veroverd. In het allereerste uur van dit beruchte offensief vonden alleen al aan geallieerde zijde 30.000 manschappen - voornamelijk vrijwilligers! - de dood. Het totale aantal is onbekend, evenals het aantal gewonden en verminkten.

In het begin van de oorlog, toen men nog geen oog had voor zoiets als shellshock of andere vormen van mentale oorlogsschade, werden gewonde, zieke of geestelijk ingestorte soldaten na een kort verblijf in het ziekenhuis meestal direct teruggestuurd naar het front. Het was dan ook niet verwonderlijk dat veel soldaten stiekem hoopten op een *Heimatschuss*, een *Blighty* of een *Bonne Blessure*: een verwonding door vijandelijk vuur die niet levensbedreigend, maar wel ernstig genoeg was om naar huis te kunnen. Dat veel soldaten dergelijke verwondingen als een zegen zagen, leidde er toe dat militairen zichzelf soms verminkten of express ziek probeerden te worden door bijvoorbeeld kruit te eten. In *Un long Dimanche de fiançailles* laat Manech zich door een Duitse scherpschutter door zijn hand schieten, een ander grijpt met opzet naar een gloeiendhete mitrailleurloop en nog twee anderen schieten elkaar door de hand. Helaas wacht hen niet het soort verlossing waar ze op gehoopt hadden...

Het begaan van een wanhoopsdaad als deze was namelijk niet zonder risico. Wanneer een officier in de gaten had dat een soldaat zichzelf had toegetakeld in de hoop naar huis te worden gestuurd, kreeg hij onmiddellijk de doodstraf in plaats van ontslag uit het leger. De beschuldiging luidde dan *lafheid in het aangezicht van de vijand*, landverraad of desertie. Ook wanneer militairen zonder zichtbare fysieke schade 'het werk' niet meer naar behoren uitvoerden gold dit falen als lafheid. En ook zij werden niet zelden als zogenaamde deserteurs standrechtelijk geëxecuteerd.⁵

Wat het militaire bedrijf echter niet inzag – of wilde inzien – was dat vele 'deserteurs' gewoonweg niet langer in staat waren om aan de oorlog deel te nemen. Na het meemaken van diverse veldslagen was de grens van hun mentale incasseringsvermogen bereikt. Vaak werden ze volkomen verwaasd ergens achter het front in de kraag gevat, zonder dat ze konden verklaren hoe ze daar terecht waren gekomen. Als er al een medicus voorhanden was die mogelijk enkele symptomen van shellshock kon vaststellen, werd zijn oordeel meestal direct verworpen. Ook wanneer iemand enige tijd onder observatie van een deskundige werd gehouden, had de uiteindelijke vaststelling dat er inderdaad sprake was van shellshock, meestal geen enkele invloed op de uiteindelijke beslissing om 'de verdachte' ter dood te brengen.

Van alle actieve legers aan het westelijk front heeft de Britse krijgsmacht de meeste doodstraffen uitgesproken en uitgevoerd. Zo'n drieduizend Britse soldaten zijn zo door eigen vuur om het leven gekomen. Aan Franse zijde werden beduidend minder soldaten ter dood veroordeeld - vermoedelijk 'slechts' driehonderdvijftig. Met name in het begin van de oorlog werd er door de Franse autoriteiten streng opgetreden. In september 1914 werden speciale *Conseils de Guerre* in het leven geroepen om soldaten te berechten wegens plichtsverzuim. Als iemand schuldig bevonden werd, dan was het uitspreken van de doodstraf zeer gebruikelijk. Niet altijd leidde deze uitspraak tot de daadwerkelijke voltrekking van het vonnis, maar als dit wél gebeurde dan werd het vonnis in de regel binnen vierentwintig uur voltrokken – vaak zelfs binnen twintig minuten. Zoiets als een hoger beroep behoorde dan ook niet tot de juridische mogelijkheden.

De meeste doodstraffen werden uitgesproken na een mislukt offensief. Zondebokken, vaak willekeurige personen of lage officieren, werden tot voorbeeld gesteld: '*pour l'exemple, pour encourager les autres*'. Soms werd zelfs door loting hun lot bepaald. Slachtoffers van dergelijke loting – zogenaamde decimering – konden iedere, toch al geringe hoop op een eerlijke rechtsgang wel laten varen. Zo werd in november 1915 een heel bataljon voor de krijgsraad gedaagd omdat het in zijn geheel geweigerd had de aanval in te zetten. Van iedere compagnie werd één soldaat doodgeschoten. Ook moesten (onder)officieren, die verantwoordelijk werden gesteld voor het gedrag van hun soldaten, het soms bekopen met de dood. Op 17 maart 1915 werden vier Franse

⁵ Van het Britse leger is bekend dat ze soldaten ter dood hebben gebracht voor onder meer de volgende vergrijpen: moord, lafheid, het zonder toestemming verlaten van de post, ongehoorzaamheid, het slaan van een hogere officier, munitie, het in slaap vallen tijdens de wacht, het weggooien van de wapens en vechten met iemand uit dezelfde eenheid.

korporaals te Souain doodgeschoten omdat hun eenheden zogenaamd van 'een te weinig aanvallende geest' blijk hadden gegeven.

Samenvattend kunnen we vaststellen dat het tijdens de Eerste Wereldoorlog zeker voorkwam dat frontsoldaten geestelijk instortten en dat zij zich, net als Manech en zijn lotgenoten, om die reden opzettelijk verwondden. In *Un long dimanche de fiançailles* worden zij hierom ter dood veroordeeld en ook dát strookt met de realiteit van 1914 - 1918: op desertie, landverraad en 'lafheid in het aangezicht van de vijand' stond onherroepelijk de doodstraf.

Executies werden geacht goed te zijn voor het moraal van het leger. Het zou de eenheden aansporen om nog harder te vechten voor God en vaderland. Echter, wat goed was voor het leger, was niet noodzakelijkerwijs goed voor het moraal van het thuisfront. Daarom werden executies zelden gefotografeerd of gefilmd en werden de familieleden van de slachtoffers stelselmatig voorgelogen. Meestal werd hen verteld dat hun zoon, broer of echtgenoot getroffen was door vijandelijk vuur. Hetzelfde overkomt Mathilde in *Un long dimanche de fiançailles*. Haar wordt – pas twee jaar na de uitspraak van de krijgsraad – meegedeeld dat haar verloofde 'strijdend ten onder is gegaan'.

Tot zover blijft Jean-Pierre Jeunet met zijn film dicht bij de realiteit. Onduidelijk is echter of de doodstraf ooit werd voltrokken op de manier die in de film wordt getoond. De veroordeelden worden namelijk niet geëxecuteerd door het eigen leger, maar ongewapend het niemandsland voorbij de voorste linie ingestuurd in de verwachting dat het Duitse spervuur hen wel zou treffen. Of iets vergelijkbaars ooit is voorgevallen blijft gissen, al lijkt het zeer onwaarschijnlijk. In elk geval was het zeker niet de normale gang van zaken.

Meestal werd een soldaat apart genomen, eventueel nog om een paal gebonden en vervolgens, soms na enig ceremonieel vertoon, door een vuurpeleton doodgeschoten. Bij het Britse leger bestond dit peleton uit een man of twaalf, allemaal soldaten van dezelfde eenheid als de ter dood veroordeelde. De Belgen lieten de *gendarmes* ervoor opdraaien. De geweren die werden gebruikt bij een executie werden uitgedeeld door hogergeplaatsten en waren op enkele na allemaal geladen. Zonder dat de schutters zelf wisten wie het waren, schoten er dus altijd een paar met losse flodders. Op deze manier kon elk lid van het aangewezen vuurpeleton zichzelf er achteraf van verzekeren dat hij wellicht niet bij degenen hoorde die voor de dood van zijn strijdmakker verantwoordelijk was. Omdat executies als afschrikking dienden, moest de hele eenheid toekijken. Na de executie wachtte het slachtoffer een eenvoudig graf ergens in de buurt van het front.

afzonderlijk bruikbare scènes:

een suggestie (totale speeltijd ca. 40 minuten)

In *Un long dimanche de fiançailles* wordt de kijker twee verhaallijnen voorgeschoteld die elkaar in de loop van de film voortdurend afwisselen. Enerzijds is daar Mathildes zoektocht naar haar al dan niet gesneuvelde verloofde Manech. Anderzijds krijgen we door middel van flashbacks zicht op wat Manech en zijn lotgenoten precies overkomen is. De eerste verhaallijn toont ons onder meer het lieflijke Franse platteland en het hippe Parijs van de jaren twintig. De tweede verhaallijn biedt de kijker een zeer realistisch beeld van de strijd aan het westelijk front ergens in de buurt van de Somme.

Het zijn de scènes van deze tweede verhaallijn die het bekijken in de klas waard zijn. De destructieve aard van de Eerste Wereldoorlog wordt in alle heftigheid uitstekend geïllustreerd - het artillerievuur en de bombardementen spatten van het scherm.

Om het onderscheid tussen beide 'helften' visueel aan te zetten filmden Jeunet ze in contrasterende kleuren. Het leven van Mathilde en Manech vóór en na de oorlog is gefilmd in warme kleuren met veel oker en geel. Fragmenten die de oorlog laten zien zijn daarentegen ingevuld met koude en grauwe kleuren als groen, grijs en blauw.

1.) (1:30 – 19:19): inleiding van de film

In hoog tempo worden de vijf ter dood veroordeelde soldaten voorgesteld. Naast de negentienjarige Manech zijn dat: Bastoche (meubelmaker), Francis Gagnard (een Parijse lasser), Benoît Notre-Dame (een boer uit de Dordogne) en Auge Bassignano (een kleine crimineel van Corsicaanse afkomst; zelfs criminelen werden opgeroepen om in het leger te dienen om zo de uitgedunde regimenten aan te vullen).

Op Bastoche na hebben alle vijf zichzelf opzettelijk verwond. Twee hebben zichzelf door de hand geschoten, één heeft een gloeiendhete mitrailleurloop beetgepakt en Manech heeft 's nachts, terwijl hij een brandende sigaret vasthield, zijn hand boven de rand van het loopgraaf uitgestoken waarop een Duitse scherpschutter er een kogel door heen schoot.

De veroordeelden worden naar het Somme-front gebracht (om precies te zijn: loopgraaf 108, bijgenaamd *Bingo Crépuscule*). De dienstdoende legerofficier heeft echter geen zin om een executie uit te voeren en beveelt de mannen om het niemandsland te betreden, wetende dat ze daar hoe dan ook zullen sterven. De Duitsers zullen hen neerschieten of ze zullen creperen van de kou.

Ergens in de 13e minuut zien we een stoet soldaten voorbij lopen die elkaar vasthouden alsof ze de polonaise dansen. Hiermee wordt aan één van de meest bekende beelden van de Eerste Wereldoorlog herinnerd: het beeld van een rijtje soldaten, verblind door een gifgasaanval en waarschijnlijk op weg naar een veldhospitaal, alleen nog in staat zich voort te bewegen door op deze manier voor elkaar uit te lopen.

2.) (73:07 – 83:46): de werkelijke toedracht (deel I)

Een oorlogsveteraan die gevochten heeft bij Bingo Crépuscule (en die onder meer verantwoordelijk was voor het dagelijks bezorgen van de soep) was ter plekke op het moment dat Manech het niemandsland in werd gestuurd. Hij weet meer te vertellen over wat er met de vijf ter dood veroordeelden gebeurd is.

Vanaf minuut 79 is een zwaar offensief te zien.

3.) (100:38 – 112:54): de werkelijke toedracht (deel II)

Mathilde spoort een oude strijdmakker van Manech op. Benoît Notre-Dame is nog steeds boer, maar heeft inmiddels een andere identiteit aangenomen. Hij weet wat er werkelijk gebeurd is op de dag dat hij en Manech hadden moeten sterven...

Tijs van den Boogaard, november 2008